

YAĞLICA KALESİ'NDE YILAN FİĞÜRÜ VE TÜRKLERDE YILAN SİMGESİ

Snake Figure in the Yağlıca Castle and Symbol of Snake among Turks

Nezahat CEYLAN*

Öz

Kars ili, Kağızman ilçesinde yer alan Yağlıca Kalesi, Doğu Anadolu Bölgesinin yüksek kalelerinden birisidir. Yağlıca Kalesi Kağızman'dan gelen yayla yollarını ve bu kalenin doğusunda bulunan verimli ovaları kontrolü altında tutmaktadır. Kale, İlk Tunç ve Erken Demir Çağı'nda yerleşim görmüştür. Kalenin kuzey kısmında anıtsal nitelikte kaya panoları yer almaktadır. Kaya panoları çizgi ve oyma tekniğiyle yapılmıştır. Panolar üzerindeki bir resimde 70 cm. boyutlarında bir yılan figürü ve onun altında insan figürlerine rastlanmıştır. Panonun bulunduğu bölümün batı kısmında yılan figürüne benzer bir figür daha kayalıklarda tespit edilmiştir. Yılan, Orta Asya Türkleri arasında sağlık, saadet, talih, şifa ve bilge sembolü olarak görülmüştür. Orta Asya Türkleri gittikleri her yere yılan, ejderha, kartal, kuş, geyik ve at gibi hayvanların kabartmalarını ve resimlerini işlemişlerdir. Yılan figürü bazen korkunun, bazende ölümsüzlüğün simgesi olmuştur. Geleneksel Türk toplum hayatı içerisinde kendine yer bulan yılan figürü, On İki Hayvanlı Türk takvimi içerisinde, şamanizm öğeleri arasında, mimaride ve dokumada yoğun olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Kars, Yağlıca Kalesi, Orta Asya, yılan, kaya panoları, Şamanizm, On İki Hayvanlı Türk Takvimi.

Abstract

Yağlıca Castle located in district Kağızman-Kars is one of the highest castle in Eastern Anatolia Region. This castle keeps under control the fertile plains located in the east of the castle and the highland way from Kağızman. The castle was used as a settlement at the Bronze and Early Iron Age. Monumental rock panels are located in the north of the castle. The rock panels were made with carved and lines techniques. A picture on panels with snake figure in the size 70 cm and human figure under it has been found. Snake was seen as a symbol of the health, happiness, luck, healing between Turks living in Central Asia. Turks living in Central Asia painted pictures of the dragons, eagles, birds, animals such as deer and horses wherever they went. Snake figure was the symbol of immortality and fear. Snake figure finding place to yourself in life of the traditional Turkish society, are densely seen within the Twelve Animal Turkish Calendar, between elements of shamanism, architecture and weaving.

Keywords

Kars, Yağlıca Castle, Central Asia, snake, rock panels, Shamanism, the Twelve Animal Turkish Calendar.

* Dr., Atatürk Üniversitesi Lojmanları 61/6, e-mail: bceylanerzurum@hotmail.com

GİRİŞ

Kağızman, Kars iline bağlı olup, 1600 m. yükseltide yer almaktadır. Kuzeyinde Kars, doğusunda Tuzluca, batısında Sarıkamış, güneyinde Ağrı'nın Karaköse kazası bulunmaktadır (Harita 1). Kağızman, yaklaşık 1972 km²'lik bir yüz ölçümüne sahiptir. Aras Nehri yatağında, verimli topraklara sahip olan ılıman iklimli ilçe, yüksek dağlar arasında, tarım yapmaya elverişli bir konuma sahiptir. Yükseklik farklılıkları ilçe içinde fazladır. Kağızman'da, en alçak kesim Akçay köyü doğusunda yer alan 1080 m yükseklikteki alandır. En yüksek noktası ise Aşık Dede Tepesi olup, 3275 m'dir. İki nokta arasında bağıl yükselti farkı ise 2200 m'ye ulaşmaktadır (Erentöz 1954: 17 vd.).

Kağızman meteoroloji istasyonunun verilerine göre yılda yaklaşık 24 gün kar yağışlı geçmektedir. Ekim aylarında başlayan kar yağışları, Nisan'a kadar devam etmektedir. Kar yağışı, Ekim, Kasım ve Nisan aylarında az olup, Aralık ve Mart dönemlerinde artış göstermektedir. Kağızman'da son 22 yıl ortalama yağış miktarı 423,5 mm'dir (Kırzioğlu 1953: 19).

Kağızman ilçesinde halkın çoğunluğu bağcılıkla geçimini temin etmektedir. Bu sebeple Kağızman eskiden beri Kars'ın meyve bahçesi rolündedir.

Kağızman, akarsular açısından da oldukça zengindir. Bu akarsulardan biri olan, Aras Nehri, bölgedeki hâkimiyetini uzun yıllardır sürdürmektedir (Ceylan N. 2007: 7). Aras günümüzde dahi etrafında birçok yerleşim yeri barındırmakta olup, Doğu Anadolu'da donmadan akan tek nehirdir (Uzun 1991: 154).

Kağızman Bölgesi, tarihi açıdan oldukça zengin bir bölgedir. Kağızman bölgesinde, Paleolitik Döneme ait Tombultepe (Kökten 1975: 102; Harmankaya-Tanıdı 1996: Tombultepe; Ceylan N. 2007: 67), Kurbanaga (Kökten 1970: 2 vd.; Harmankaya-Tanıdı 1996: Kurbanaga; Ceylan 2007: 67), Yazılıkaya (Kökten 1970: 2 vd.; Kökten 1975: 101 vd.; Harmankaya-Tanıdı 1996: Yazılıkaya; Ceylan N. 2007: 68) gibi merkezlerin varlığı bilinmektedir.

Kağızman bölgesinde Budakveren Yerleşmesi (İTÇ), Şaban Kalesi (İTÇ), Sakasen Kalesi (İTÇ), Kızlar Kalesi (Kozbe-Ceylan vd., 2008: Kızlar Kalesi; Ceylan N. 2007: 65) (İTÇ), Camuşlu Höyük (GDÇ) gibi merkezler ise Tunç Çağı'na aittir (Ceylan N. 2007: 36).

Urartu dönemine tarihlenen merkezler; Budakveren Düz Yerleşmesi, Kozlu Kalesi, Keçivan Kalesi, Kötek Kalesi, Çallı Kalesi, Şaban Kalesi, Sakasen Kalesi 'dir (Ceylan N. 2007: 52).

Demir Çağı'na ait olan merkezler ise Budakveren, Kozlu Kalesi, Kuyumcular Yerleşmesi, Kozlu Sulama Tesisi, Keçivan Kalesi, Kötek Kalesi, Çallı, Şaban Kalesi, Sakasen Kalesi, Geyiklitepe (Ceylan A. 2007: 108; Kozbe- Ceylan A. 2008: Geyiklitepe; Ceylan A. 2008: 225 vd.), Kızlar Kalesi (Kozbe-Ceylan vd. 2008: Kızlar Kalesi; Ceylan N. 2007: 65) ve Camuşlu Höyük (Ceylan A. 2008: 279; Ceylan A.-Bingöl 2008: 137; Pehlivan 1984: 30; Kozbe-Ceylan A. 2008: Camuşlu)'tür.

Kağızman Bölgesi, kaya panoları yönünden de oldukça zengindir. İnsanoğlunun doğa ile yaptığı yaşam savaşı bu kaya üstü resimlerinin doğmasına sebep teşkil etmiştir. Kayaların üstüne çizilen resimler, yapıldıkları zamandan günümüze kadar, en büyük sanat anıtı olarak ayakta kalabilmişlerdir. Kaya sanatları insanoğlunun en eski mirası olma özelliği ile gelecek nesillere, geçmişin kültürel mesajlarını ve inançlarını aktarırlar. Bu yönüyle oldukça zengin olan bölgede; Geyikli, Camuşlu, Kurbanaga Mağarası, Yazılıkaya, Karaboncuk- Çeşmebaşı, Kömürlü, Tunçkaya Yağlıca, Çiçekli Kaya Panoları yer almaktadır (Ceylan, A. 2008). Kağızman tarihinin günışığına çıkarılmasında kaya üstü resimlerinin önemi yadsınamaz bir gerçektir.

Kaya üstü resimleri, Kağızman bölümünün doğal güzelliklerinin yanı sıra bölgeye kültürel zenginlik de katmaktadır.

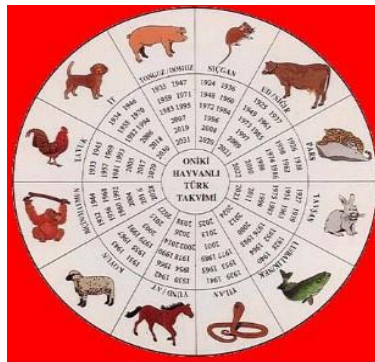
Türk tarihinde, Orta Asya kökenli kaya resimleri hiç şüphesiz Türklerin Anadolu'ya yaptığı akınları doğrular niteliktedir. Kuzey ve Kuzeybatı Moğolistan'da kaya panolarının varlığı, Eneolitik ve Bronz Çağından itibaren bilinmektedir. Eneolitik ve Bronz Çağ'ında, kaya panolarında, yılan motiflerinin örnekleri görülmektedir (Hoppal 2015: 31).

Yağlıca Kaya Panoları, Kağızman'ın kuzeydoğusunda bulunan Yağlıca Köyü'nün 1 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Yağlıca Köyü, Kağızman'ın en küçük köyüdür. Köyün yakınında 2961 m. yükseklikte Yağlıca Dağı yer almaktadır. Digor ve Yağlıca köyünün kuzeyinde, Yağlıca Kalesi bulunur (Foto 1-4). Doğu Anadolu'nun yüksek kalelerinden biri olma özelliğini taşıyan ve deniz seviyesinden 2090 m. yükseklikte bulunan Kale, Kağızman'dan gelen yayla yollarını ve aynı zamanda kalenin doğusunda bulunan tarım alanlarını kontrol edebilecek şekilde konumlandırılmıştır. Kalenin İlk Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşim gördüğü çanak-çömlek bulgularından anlaşılmaktadır. Kale, yoğun olarak İlk Tunç ve Erken Demir Çağı'nda yerleşim görmüştür. Kalenin kuzey kesiminde, büyük anıtsal kayalar üzerinde, kaya resimleri bulunmaktadır. Bölgedeki diğer kaya resimleri çizgi ve kazıma tekniğinde yapılmasına rağmen, Yağlıca Kaya resimlerinin, oyma tekniğinde yapıldığı görülmektedir. Kaya panosunda, 70 cm. boyutlarındaki yılan figürünün altında, birbirine kenetlenmiş insan resimleri bulunmaktadır (Foto 5-6) (Ceylan A. 2008: 303 vdd.). Her iki yandaki resimler yetişkin insan figürlerine ait iken, ortadaki resim bir çocuğa aittir. Panonun bulunduğu taşın batı kısmında da yosun içinde olduğundan tam olarak anlaşılabilen kıvrımlı bir figür daha çizilmiştir. Boyut açısından diğerinden daha küçük olan bu figür, panonun üst kısmında yer alan yılan figürü ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Panonun bulunduğu taş, yaklaşık 2 m. eninde ve 1 m. boyunda andezit taşıdır. Pano ise 9 cm. eninde 1 m. boyundadır. Panonun kalenin giriş kısmına yapılması kaleyi koruma amaçlı olduğunu düşündürmektedir (Ceylan A. 2008: 303 vdd.).

Türk sanatında "hayvan üslubu" adlı sanat tarzı, Türk kültüründe hayvan figürlerinin zaman içinde artmasına bağlı olarak ortaya çıkmıştır (Turan 2009: 87 vd.; Çoruhlu 2000 : 221 vd.). Eski Türk takviminde, on iki yıllık devir esas olarak alınmıştır. Güneş- Ay karma hesabına göre düzenlenen, On İki Hayvanlı Türk takviminde, on iki yıllık devreyi sırayla şu hayvanlar meydana getirmektedir (Turan 2009:33 vd.; Esin 2004: 119; Kafesoğlu 1983: 329).

1-) Sığır (Fare) 2-) Ud (Öküz ve Sığır) 3-) Bars (Kaplan, Pars, Aslan) 4-) Tavışgan (Tavşan) 5-) Luu veya nek (Ejderha, Balık veya Timsah olabilir) 6-) Yılan 7-) Yunt, Yont (At) 8-) Koy, Kon (Koyun, Koç) 9-) Biçin (Maymun) 10-) Takagu, Takıgu (Tavuk ve Horoz) 11-) Köpek 12-) Tonguz (Domuz)

On İki Hayvanlı Türk Takviminin, Miladi takvimin bazı yıllarına göre uygulandığı, 1994 yılında Türkmenistan için hazırlanan, Türkmen Medeniyeti Dergisinin arka kapağında yer almaktadır. Aşağıda On İki Hayvanlı Türk Takvimi şeması bulunmaktadır (Çoruhlu 2000: 238).

Ögel; On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde hayvanların bir dairenin etrafında eşit aralıklarla dizildiklerini ve bu aralıkların 12 ay ve 12 saati gösterdiğini belirtmiştir (Ögel 2014: 316).

Kafesoğlu, On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nin kullanılışı ile ilgili olarak "Göktürklerde, Uygurlarda, Batı Türklerinde (Bulgarlar) ve muhakkak ki daha önceleri Hunlarda kullanılmış olup..." ifadeleriyle, takvimin kullanımını Hunlara kadar dayandırmaktadır. Göktürkçe kitabeler, Uygur kitap ve hukuki vesikaları, Tuna Bulgar kitabelerinin bazıları, Bulgar hakanlar listesi, Manas destanındaki bazı hadiseler bu takvimle tarihlendirilmiştir. Eski Türk takvimi, son zamanlara kadar Orta Asya'da bilhassa Kırgızlarda kullanılmaya devam etmiştir (Kafesoğlu 1983: 329). Çeşitli Türk toplulukları, kişilerin doğdukları yıla denk düşen bu takvimdeki hayvanın, kişi üzerinde, bütün yaşamı boyunca etkili olacağına inanırlardı. Bu şekilde o hayvanın himayesini temin etme inancı sağlanırdı (Çoruhlu, 2000: 239). Örneğin yılan yılında meyve çok az olup, genelde kıtlık yaşanır. Bu yılda yılan, sıçan gibi hayvanlar çoğalır. Yılan yılında doğan çocuklar bazen mülayım, genelde ise kötü huylara sahip olur. Yılan yılında insanlar arasında çekememezlik, kin, haset gibi duygular artar (Turan, 2009: 103).

Eski kutsallardan olan yılan, akıl-duygu, sevgi-nefret, yaşam- ölüm, iyilik- kötülük, şans-kötü şans gibi karşıt özellikleri kendisinde barındırmaktadır. Yılan hem kutsaldır hem de ondan çok korkulur. Ögel, yılan ya da kulaklı yılanın (ejderha) hayat ağacının bekçiliğini yaptığını belirtmektedir (Ögel 2014: 584).

Yılan, Türk şamanizminde, yeraltı tanrısı Erlik ile ilgili bir simgedir. Özellikle kara yılan Erlik'le ilgili bir ögedir (Çoruhlu 2000: 245). Türk boyları arasında yılan, şamana yardım eden hayvan ruhlarından birisini temsil etmekteydi. Yılan, şaman için vazgeçilmeyen koruyucu ruhtu. Esrarengiz bir hayvan olduğu için şamanın yeraltı ve yerüstü seyahatlerinde ona yardım etmekteydi. Şamanlar yeraltı ve yerüstüne seyahat ettikleri vakit, giydikleri kaftanın üzerinde üç başlı, büyük ağızlı yılanlar yer almaktaydı (Seyidoğlu 1998: 86). Şamanın külahının ön kısmında da birkaç sıra yılan başı bulunmaktadır. Katonov'a göre Beltir ve Şagay şamanlarının davullarının üzerinde yedi sarı kız, maral, kurbağa, yılan, kayın ağacı, güneş, ay, çeşitli yıldızlar ve kötü ruhları temsil eden ögeler görülmektedir (Çoruhlu 2010: 86).

Altay Yaratılış efsanesinde yılan, kötülük ilahı ve ruhu olan yeraltı tanrısı Erlik'in sözüne aldanan bir hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Yılan ve köpek, yenilmesi yasaklanan daldaki meyveleri korumakla görevliydi. Erlik, ilk insanlar olan Törüngey ve Eje'yi, yasak meyveyi yemeleri için kandırmaya çalışır. Yılan, ağaca çıkarak elmayı ısırır. Erlik'in sözüne kanan Eje'de elmadan ısırır ve ısırarak istemeyen Törüngey'in zorla ağzına sürer. Yaratıcı Ülgen bu işin sorumlularını arar. Hepsi suçu birbirlerinin üzerine atarlar. Bu nedenle hepsi cezalandırılır. Ülgen yılanı "Şimdi sen Könnös (Şeytan) oldun. Kişiler sana düşman olsun, vursun, öldürsün" der. Sonuçta Ülgen'in cezası olarak, Törüngey ve Eje dünyada, şeytanda yeraltında yaşamaya mahkum edilir (İnan 1972: 15 vd.; Çoruhlu 2010: 181; Ögel 2014: 490 vd.). Ayrıca Altay mitolojisinde vücudu baştan aşağıya yılanlarla sarılı olan Erlik, elinde kırbaç yerine yılan tutar¹ (Biray 2013 : 97).

Orta Asya Türk destanlarında yılan çokça kullanılan bir simgedir. Bu destanlardan birisi de "Yılan- Baba" (Cılan- Baba) destanıdır. Bu destanda "Bir yiğit, Yılan- Baba'yı kovalayan bir ejderhayı öldürerek onu kurtarıyor..." (Ögel, 2014: 713). Bir başka destan ise "Yılan- Han" destanıdır. Bu destanda *Dev Yılan- Han'ın bir dudağı yerde; bir dudağı gökte çenesi ile dünyayı tutuyordu...* (Ögel 2014: 716).

¹Türk ve Altay mitolojilerinde yılan ana ve yılan ata terimleri bulunmaktadır. Mitolojide "ak yılan" olarak belirtilen ana tanrıcadır. Yılanların ondan türediğine inanılır. Bu yılan ananın, dişisi "işbüke", erkeği ise "erbüke" olarak adlandırılmaktadır. Yılan ata terimi ise kara yılan olarak adlandırılan yılan tanrıdır.

Bratton, Sümer Mitolojisinde yer alan Adem hikayesinin en önemli unsurlarından biri olan yılan motifini Sümer ve Tevrat arasındaki benzerlikle açıklamaya çalışmaktadır. Bratton Sümer kap ve kacaklarındaki yılan motiflerini ve Sümer mitolojisinde bir yılanın hayat ağacının altında bekçilik yaptığını eserinde belirtmektedir (Bratton 1995: 52 vd.). Gilgamiş Destanında ise, Gilgamiş gençlik ve hayat otunu yiyerek, deri değiştirme özelliğine ve ölümsüzlüğe ulaşmaktadır (Armutak 2004: 152). Sümer yaratılış efsanesinde gökyüzü ve yeryüzü tanrılarını yaratan Lakmu'yla Lakamu, birer dişi ve erkek yilandı. Oğuz- Name'ye göre yer evreni yilandır. Altay efsanesinde ise benzer olarak "yer altının hakanı, yedi kat yerin altında yaşayan Çılan Mongus'tan" bahsedilmektedir (Biray 2013: 98).

Türk halkı, yılanı hazinelerin bekçisi ve koruyucusu olarak görmüştür. Göktürk Devletine ait Orhon kitabelerinde ve Uygur Bilge Kağan anıtında ejder bekçilik yapmaktadır (Esin 1978: 49 vd). Orta Asya Türkleri hayat ağacının altında bekleyen yılan (kulaklı yılan denilen ejderha) abırğa/ acırğa derlerdi (Ögel 2014: 584). Yılan veya onun dev sureti olan ejderha için ayrıca "yel büke" kavramı da kullanılmıştır. Hatta Hunlar başkentlerine Ejderha Şehri (Lungch'eng) adını vermişlerdir (Ögel 2014: 717). Azerbaycan Türkleri arasındaki halk inanışında ise "ev iyisi" olarak kabul edilen yılan, yaşadığı evin bereketi demektir. Yaşadığı yeri berekete kavuşturur, refah ve bolluk getirir, öldürülemez, çünkü bereket sembolüdür² (Biray 2013:98).

Önceki dönemlerde, sabırlı, merhametli, misafirperver, dost canlısı olarak karşımıza çıkan birbirine sarılmış yılan figürü, Orta Asya Türkleri arasında sağlık, saadet, talih, şifa ve bilge sembolü olarak görülmüştür (Biray 2013: 96 vd.). Orta Asya Türkleri gittikleri her yere yılan, ejderha, kartal, kuş, öküz başı, aslan gibi hayvanların kabartmalarını ve resimlerini işlemişlerdir (Başar 1978: 48; Orozobayev 2012: 110). Türklere ait Tamgalı Say'da, kaya resminin üzerinde iki adet güneş, aslan, boğa, köpek ve inek sembolleriyle birlikte yılan figürü de yer almaktadır. Ayrıca Kazan kentinde arması kanatlı yilandır (Biray 2013: 98). Nahcivan'daki Gemikaya kaya panolarında geyik ve yılan tasviri birlikte yer almaktadır. Diğer bir Gemikaya kaya panosunda ise elinde yılan tutan insan figürü bulunmaktadır (Bahçeliyev-Marro 2009: 1 vdd.)

Manas Destanında ise yılan şu ifadelerle geçmektedir (Yıldız 1995: 438):

*Yılan yılında sürünsene!
Yılık yılı o yerde
Varıp vuruş salsana
Bu da sana vermez mi?*

Manas Destanında, yılan yılında sürünmenin, yılık yılında savaşmanın başarı getireceği vurgulanmıştır. Türkler, yıllara verdikleri anlamlar ile o yılı tanımlamış, kendileri için o yılın zor veya kolay geçeceğine inanmışlardır.

Kaşgarlı Mahmut eserinde, Türklerin On İki Hayvanlı Türk Takvimi yıllarının hepsini hikmetli saydıklarını, o yıl ile ilgili fal tuttıklarını ve uğur saydıklarını belirtmiştir (Kaşgarlı Mahmut, 1985: 347; Çoruhlu 2000: 241).

Kırgız, Kazak, Başkurt, Hakas, Tuva, Yakut gibi Türk halklarında yılan kültü ile ilgili unsurlara rastlanmaktadır. Örnek verilecek olursa Başkurtlarda on iki kavme karşılık gelen on iki kutsaldan biri yilandır (Roux 2005: 389). İbn Fadlan seyahatnamesinde X. yy'da Başkurtlar arasında yılan tapanlardan bahsetmiştir (Doğan, 1954: 67). Ögel, Sibiryaya da yaşayan halkların, yılan gibi korkunç hayvanların figürlerini sakladıklarını, bunu yapmakla, hayvanların kendilerine yardım edeceklerine inandıklarını belirtmiştir (Ögel 2014:53). Yılan, Kıpçak Türklerinde de aile ocağının koruyucusu olarak karşımıza çıkmaktadır (Paşayeva ve Paşayev 2005: 103).

² Ev iyisinin evleri koruduğuna inanılırdı. Evlerde bereket sembolü olarak görülürdü.

Uygurlarda; kutsal yılanlar olan Nagaların kral ile kraliçelerini ve yine Uygurlara ait olan Irk Bitig adlı fal kitabında, dünyanın merkezinde, Altın Dağ'da oturan "altun başlıg yılan" ı mitolojik unsur olarak görmekteyiz (Esin 1979: 38). Manihaizm etkisiyle yazılan Irk Bitig'de, yılan, ayı, domuz, şahin, kartal gibi hayvanlar kötülüğü temsil etmektedirler. Yılan kavramının temsil ettiği bir başka öge ise Uygurlar'daki kuzey yönünü işaret etmek için kullanılan kara yılanıdır (Çoruhlu 2010: 181). Uygur budist edebiyatında yılan, reenkarnasyon inancına göre karanlıklar dünyasında, yılan bedeninde doğan kötü ruhları simgelemektedir. "Az amranmak köniül aguluğ yılanka okşayur" Hırs, ihtiras sevgisi ya da bağıllığı olan zihin zehirli yılan benzer örneğinde, hırs ve ihtiras sahibi insanların yılan bedeninde doğdukları açıklanmıştır. Ayrıca insanı günah işlemeye yönelten unsurlar, zehirli yılanınki ile benzetilmiştir (Demirci 2014: 680).

Yılan, çeşitli sanat eserlerinde kuvveti, ölümsüzlüğü ve dünyanın yaratılışını sembolize eden bir motif olarak temsil edilmektedir. Kültürümüzde oldukça önemli yeri olan yılan, dokumaların desen ve motiflerinde de kullanılmış bir figürdür. Tansuğ "bu motiflerin "S" ya da "yatık S" harfi şeklinde, kıvrımlı, çift başlı aşağıya sarkık , çok kollu, çirkin görünüşlü, korkunç bir yaratık şeklinde ya da yılan biçimli tasvir edildiğini eserinde belirtmektedir (Tansuğ 1971: 42 vd.). Genellikle İran ve Orta Asya dokumalarında en yaygın kullanılan hayvan motiflerinden birisi hiç kuşkusuz yılan motifidir (Ürer 2002: 67.). Konya'daki kilimlerde hayat ağacı motifinin üst kısmında ağaçtan başını dışarı uzatmış sağa ve sola doğru bakan üç yılan figürü bulunmaktadır. Çalışma alanımızı oluşturan Yağlıca Kalesinin bulunduğu alandaki Kars kilimlerinde görülen yılan motifleri de şu şekilde karşımıza çıkmaktadır (Ölmez, 2010: 14 vd.).

Ayrıca el örgülü nakışlı çoraplar üzerinde, kumaş ve işlemlerde de yılan motifini görmek mümkündür (Ölmez 2010:17).

SONUÇ

Yılan motifi, Türk toplulukları arasında, ebedilik, ebedi bekçilik, koruyuculuk anlamında kullanılmıştır. Türk toplulukları arasında şamanizmin önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkan yılan, şamanların yeraltına yaptıkları seyahatlerde onlara koruyuculuk yapmaktadır. Uygurlarda kuzey yönünü temsil eden yılan Irk Bitig adlı fal kitabında "altun başlı yılan" olarak geçmektedir. Sümer mitolojisinde hayat ağacının altında bekçilik yapan yine yılanıdır. Orta Asya Türkleri arasında saadet, talih, sağlık ve şifa temsilcisidir. Kırgız, Kazak, Tuva, Hakas, Başkurt, Yakut gibi Türk topluluklarında sonsuzluk, sonsuzluğun bekçiliği, koruyuculuk gibi görevlerde simge olarak kullanılmıştır. Zehirli yılan ölümü simgelerken, deri değiştirme özelliği ile ölümsüzlüğü de temsil etmektedir. Türk mitolojisinde iyiliği ve kötülüğü temsil

eden bu simge, Türk sanatının pek çok alanın içerisine yansımıştır. Bölgede tespit edilen çok sayıdaki kaya resimlerinin Orta Asya ile ilgili olduğu belgelenmiştir. Bunlardan en önemlisi hiç şüphesiz Geyiklitepe kaya resimleridir. Geyiklitepe kaya resimlerinde belirlenen Göktürk Yazıtları bu birlikteliği ortaya koymaktadır. Yağlıca Kalesi, kaya resimleri de bu anlamda, Anadolu tarihi için büyük önem taşımaktadır.

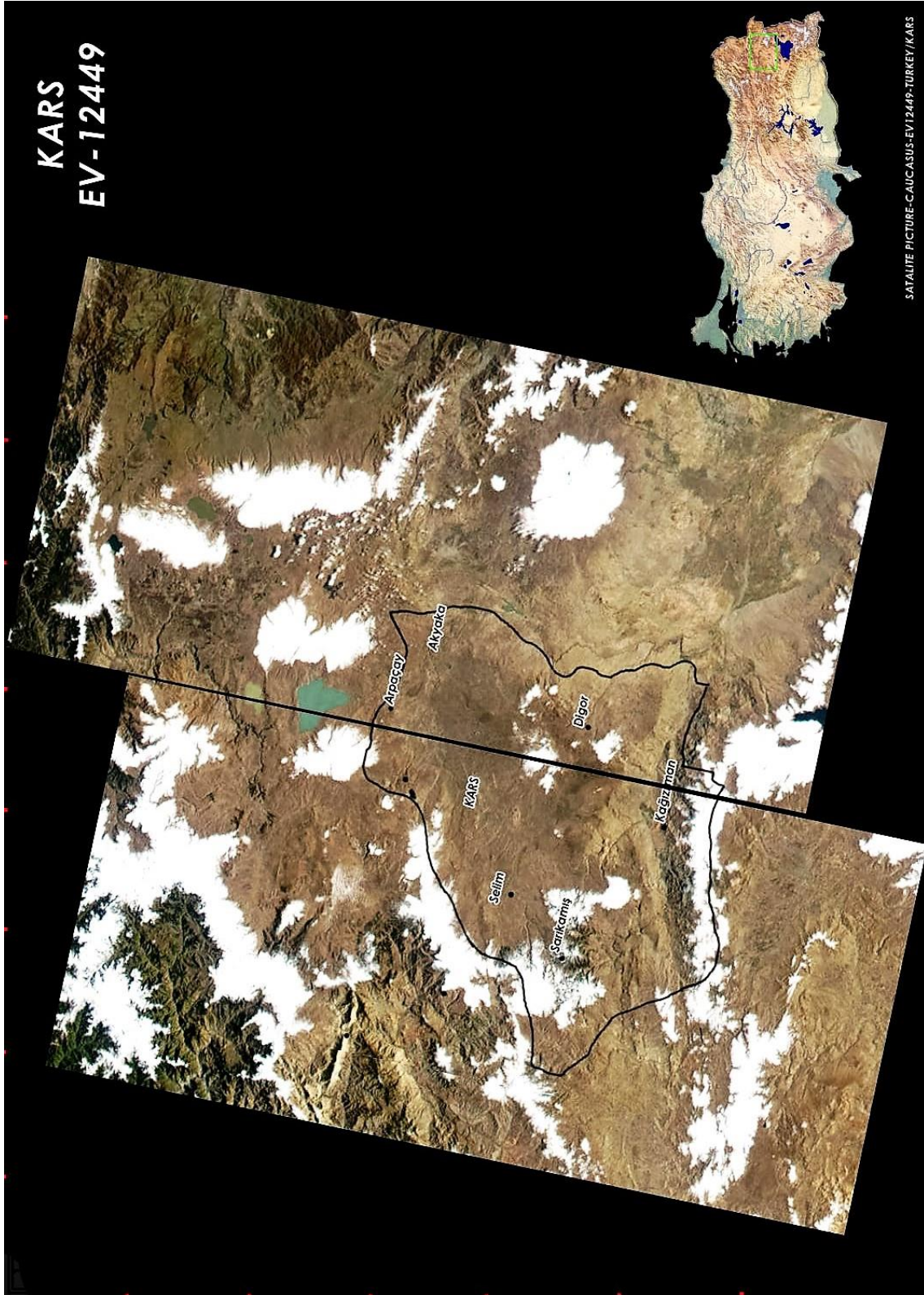
KAYNAKÇA

- ARMUTAK, Altan (2004), "Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi – II", *İstanbul Üniversitesi, Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, 30 (2), İstanbul, 143-157.
- BAKHSHALİYEV, Veli – CATHERİNE Marro (2009). *The Archaeology of Nakhichevan / Ten Years of New Discoveries*, İstanbul.
- BAŞAR, Zeki (1978), *Halk Hekimliğinde ve Tıp Tarihinde Yılan*, Ankara.
- BİRAY, Nergis (2013), "Terim Dünyamızda Yılan: Kavram, Anlam ve Yapı Bakımından", *Avrasya Terim Dergisi I/2*, İstanbul, 95-113.
- BRATTON, Gladstone (1995), *Yakın Doğu Mitolojisi*, İstanbul.
- CEYLAN, Alpaslan (2007) "Kuzeydoğu Anadolu Yüzey Araştırmalarının Bir Değerlendirmesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi VII/39*, Erzurum, 103-117.
- CEYLAN, Alpaslan (2008), *Doğu Anadolu Araştırmaları I (Erzincan-Erzurum-Kars-Iğdır 1998-2008)*, Erzurum.
- CEYLAN, Alpaslan – BİNGÖL, Akın vd. (2008), "2006 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", *AST XXV 3*, Ankara, 129-148.
- CEYLAN, Nezahat (2007), *Kağızman'da Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar*, Kars: Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ÇORUHLU, Yaşar (2000), "Türk Hayvan Takvimi", *M.Uğur Derman Armağanı Altmışbeşinci Yaşı Münasebetiyle Sunulmuş Tebliğler-M.Uğur Derman Festschrift Papers Presented On The Occasion Of His Sixty Fifth Birthday* (Ed. Irvin Cemil Schick), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 221-253.
- ÇORUHLU, Yaşar (2010), *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Ankara.
- DOĞAN, Lütfi (1954), İbni Fadlan Seyahatnamesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3/ 1, 59- 80.
- ERENTÖZ, Cahit (1954), Aras Havzasının Jeolojisi, *TJK*, Bülten No: 11, Ankara.
- ESİN, Emel (1978), *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*, İstanbul, 49-53.
- ESİN, Emel (1979), *Türk Kosmolojisi (İlk Devir Üzerine Araştırmalar)*, İstanbul.
- ESİN, Emel (2004), *Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, İstanbul.
- HARMANKAYA, Savaş - TANINDI, Oğuz (1996), *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-1: Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.
- HOPPAL, Mihaly (2012), *Şamanlar ve Sembolleri. Kaya Resimleri ve Gösterge Bilim*, İstanbul.
- İNAN, Abdulkadir (1972), *Tarihte ve Bugün Şamanizm-Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1983), *Türk Milli Kültürü*, İstanbul.
- KAŞGARLI, Mahmut (1985), *Divan-ü Lügat-it Türk*, Ankara.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin (1953), *Kars Tarihi*, Ankara.
- KOZBE, Gülriz -CEYLAN, Alpaslan vd. (2008), *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri (TAY)-4*, İstanbul.
- KÖKTEN, İsmail Kılıç (1970), "Yazılıkaya'da Ve Kurbanağa Mağarasında (Kars- Çamuşlu) Yeni Bulunan Diptarih Resimleri", *Karseli* 6/69, Kars, 2-16.
- KÖKTEN, İsmail Kılıç (1975), "Kars ve Çevresinde Dip Tarih Araştırmaları Yazılıkaya Resimleri", *Atatürk Konferansları V*, Ankara, 95-104.
- OROZABAYEV, Mayrambek (2012), "Kırgız Halk İnancı ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Yılan", *Karadeniz XV*, Ankara, 107-123.
- ÖGEL, Bahaeddin (2014), *Türk Mitolojisi I*, Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin (2014), *Türk Mitolojisi II*, Ankara.
- ÖLMEZ, Filiz Nurhan (2010), Dokumalarda Yılan Motifi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi* 3/6, Isparta, 1-21.
- PAŞAYEVA, Valide-PAŞAYEV, Nazim (2005), "Ejder Desenli Azerbaycan Halıları", *Atatürk Üniversitesi Güzel Satlar Dergisi* 15, Erzurum, 101- 122.

- PEHLİVAN, Mahmut (1984), *En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- ROUX, Jean Paul (2005), *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, İstanbul.
- SEYİDOĞLU, Bilge (1998), "Kültürel Bir Sembol: Yılan", *Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara. 86-92.
- TANSUÇ, Sabiha (1971), "Yılanlı Halının Hikayesi", *Türkiyemiz* 3, İstanbul, 42-43.
- TURAN, Osman (2009), *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*, İstanbul.
- UZUN, Sebahat (1991), *Kağızman ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- ÜRER, Harun (2002), *Yabancı Şirketlerin Batı Anadolu Bölgesindeki Halıcılık Faaliyetleri ve Bunun Geleneksel Türk Halı Sanatına Etkileri*, İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- YILDIZ, Naciye (1995), *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Ankara.

EKLER

Harita 1: Kars Haritası

Foto 1: Yağlıca Kalesi

Foto 2: Yağlıca Kalesi

Foto 3: *Yağlıca Kalesi Sur Duvarları*

Foto 4: *Yağlıca Kalesi Sur Duvarı*

Foto 5: Yağlıca Kalesi Yılan Kabartması

Foto 6: Yağlıca Kalesi Yılan Kabartması